

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Інститут історії, етнології та права

Кафедра всесвітньої історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему: **ЧЕХОСЛОВАЦЬКА КРИЗА 1938 р.**

Студентки ступеня «магістр» БП/У групи
Галузь знань 0203 Гуманітарні науки
Спеціальності 8.02030201. Історія
Клопової Марини Олександрівни

Науковий керівник:
кандидат історичних наук
Кравчук Олександр Миколайович

Національна шкала _____
Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____	_____
(підпис)	(ініціали, прізвище)
Члени комісії _____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

м. Вінниця – 2016 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Історіографія, джерельна база та методологія дослідження	7
1.1. Історіографія проблеми.....	7
1.2. Джерельна база і методологічна основа дослідження.....	22
РОЗДІЛ 2. Передумови чехословацької кризи 1938 р.	26
2.1. Внутрішні передумови чехословацької кризи: судетсько-німецьке питання в Першій республіці.....	26
2.2. Зовнішні чинники переростання судетсько-німецької проблеми у чехословацьку кризу.....	42
РОЗДІЛ 3. Перебіг чехословацької кризи та її міжнародно-політичні наслідки	51
3.1. Розвиток чехословацької кризи у квітні-вересні 1938 р.	51
3.2. Мюнхенська конференція 1938 р. та її геополітичні наслідки.....	62
ВИСНОВКИ	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	90

ВСТУП

Актуальність теми роботи обумовлено зростаючим інтересом сучасних вітчизняних та закордонних дослідників до передумов виникнення, сутності та наслідків чехословацької кризи 1938 р. Вона спричинила значні територіальні та політичні трансформації не лише в ЧСР, але й у Європі та мала важливі наслідки для світового розвитку в подальшому. За значенням в історії Чехії, чехословацьку кризу 1938 р. часто порівнюють з битвою під Білою горою в 1620 р. Обидві історичні події супроводжувалися втратою незалежності для чеського народу. Чехословацький криза була результатом поєднання внутрішніх (національних) суперечностей і нових зовнішньополітичних реалій в Європі, водночас внутрішньо та міждержавним конфліктом. Її внутрішні складові стосувалися конфлікту судетсько-німецької національної спільноти з урядом ЧСР, у зв'язку з чим чехословацьку кризу також прийнято називати судетською. Міждержавні, зовнішньополітичні складові кризи стосувалися різкого погіршення відносин Чехословаччини з Німеччиною. Кульмінацією кризи вважається Мюнхенська конференція 29-30 вересня 1938 р.

Чехословацька криза 1938 р. завершила демонтаж Версальської системи і належить до одного з ключових моментів історії міжнародних відносин ХХ ст. Ситуація примітна ще й тим, що «Мюнхен» - апофеоз англо-французької політики «умиротворення», для Чехословаччини став символічним початком Другої світової війни. Підкреслюючи зв'язок між подальшою Другою світовою війною і чехословацькими подіями, президент ЧСР Е. Бенеш відзначав, що його країна перебувала в стані війни з Німеччиною, починаючи з вересня 1938 р., коли чехословацька криза сягнула апогею. Здавалося на мюнхенській зустрічі глав урядів Великої Британії, Франції, Італії і Німеччині 29-30 вересня 1938 р., було знайдено спосіб усунення напруженості в чехословацько-німецьких відносинах: Прага

повинна була відмовитися від прикордонних територій, населених судетськими німцями. Однак, видалення «судетсько-німецького апендициту» стало смертельною операцією для «чехословацького хворого», і через п'ять з половиною місяців призвело до повного зруйнування ЧСР. Початок чехословацької кризи позначений різким загостренням відносин між урядом ЧСР і Судетсько-німецькою партією в березні-квітні 1938 р., хоча «перманентна криза» у відносинах між режимом і опозицією стали особливо гострими з 1935 р. Апогеєм чехословацька криза сягнула у вересні 1938 р. Проголошення незалежності Словаччини та Карпатської України 14-15 березня 1939 р., з наступною окупацією Німеччиною Чехії і Моравії та Угорщиною Карпатської України – означали завершення процесу руйнації ЧСР.

Мета магістерської роботи: комплексне дослідження особливостей виникнення, розвитку та наслідків Чехословацької кризи 1938 р.

Для реалізації цієї мети були визначені такі **завдання**:

- охарактеризувати історіографію, джерельну базу та методологію дослідження;
- проаналізувати внутрішні та зовнішні передумови чехословацької кризи 1938 р.;
- висвітлити укладення Мюнхенської угоди 1938 р. та її міжнародно-політичні наслідки.

Об'єкт дослідження: чехословацька криза 1938 р.

Предмет дослідження: передумови, перебіг та наслідки чехословацької кризи 1938 р.

Методологічною основою роботи є принципи історизму, об'єктивності та науковості (системності).

Складність та багатогранність досліджуваної теми обумовили використання у магістерській роботі комплексу наукових методів, що

дозволило проаналізувати означену проблему відповідно до поставленої мети.

Багатоплановість теми обумовила використання проблемно-хронологічного методу, за яким дослідження поділено на ряд основних проблем, кожна з яких розглядається в хронологічному та логічного порядку.

Використано такі дослідницькі прийоми, як аналіз, синтез та порівняння.

Хронологічні рамки дослідження номінально обмежено подіями 1938 року. Але, з метою надання дослідженню історичної цілісності в розкритті теми, нижня межа дослідження частково розширена до 1918 р., часу утворення ЧСР і виникнення судетсько-німецького національного питання, а верхня межа в окремих випадках розширена до подій березня 1939 р. – часу ліквідації Чехо-Словацької під тиском нацистської Німеччини.

В **територіальному плані** дослідження охоплює терени Чехословацької республіки (нині – територія Чеської Республіки, Словацької Республіки, Закарпатської області України).

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше комплексно, на основі аналізу джерел і літератури, простежено обставини виникнення, розвитку та геополітичні наслідки чехословацької кризи 1938 р.

Теоретичну і практичну цінність роботи визначено можливістю використання її результатів для подальшого вивчення теми, написання узагальнюючих наукових праць з історії виникнення, розвитку та наслідків Чехословацької кризи 1938 р., а також використання у навчальній діяльності в закладах освіти.

Апробація. Матеріал дипломної роботи апробовано у виступі на засіданні студентського наукового гуртка з всесвітньої історії 23 березня 2016 р. Тема виступу – «Мюнхенська угода 1938 р.: погляд із сьогодення».

Структура магістерської роботи підпорядкована меті та завданням дослідження. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Белов Н. Я был адъютантом Гитлера. 1937 – 1945. / Н. Белов – Смоленськ: «Русич», 2003.–528 с.
2. Бенеш Э. Воспоминания о трагедии / Э. Бенеш // Новое время. - 1989. - № 11. – С. 39-42.
3. Вайцзеккер Э. Посол Третьего рейха. Воспоминания немецкого дипломата. 1932-1945. / Э. Вайцзеккер – М., ЗАО Центрполиграф, 2007. – 335 с.
4. Вольф М. Б., Клупт В. С. Статистический справочник по экономической географии капиталистического мира. / Под ред. М. И. Бортника. – Л.: Государств. соц – экон. узд., 1937. – 648 с.
5. Документы и материалы по истории советско-чехословацких отношений. – М.: «Наука», 1978. – Т. 3. Июнь 1934 г. – март 1939 г. – 846 с.
6. Документы по истории мюнхенского сговора, 1937-1939. - М., 1979. – 471 с.
7. Документы и материалы кануна Второй мировой войны. 1937-1939. В двух томах. – М.: Изд-во политической литературы, 1981. – Т. 1. – 302 с.; Т. 2. – 415 с.
8. Карел Чапек в воспоминаниях современников. – М.: Художественная лит., 1983. – 575 с.
9. Кеннан Дж. Дипломатия Второй мировой войны глазами американского посла в СССР Дж. Кеннана. / Дж. Кеннан – М.: Центрполиграф, 2002.–479 с.
10. Копецкий В. Воспоминания: Из истории Чехословацкой республики и борьбы Коммунистической партии Чехословакии за победу социализма. / В. Конецкий. – М., 1962. – 320 с.

11. Майский И. М. Воспоминания советского посла. В двух книгах. Книга вторая. Мир или война? / И. М. Майский – М.: Наука, 1964. – 538 с.
12. Мюнхен. Свидетельство очевидца // Международная жизнь. – 1988. – № 11. – С. 128-142.
13. Накануне. 1931–1939. Краткая история в документах, воспоминаниях и комментариях. – М.: Политиздат, 1991. – 272 с.
14. Новые документы из истории Мюнхена. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1958. – 160 с.
15. Риббентроп И. фон. Тайная дипломатия Третьего рейха / И. фон Риббентроп. – Смоленск: Русич, 1999. – 445 с.
16. Свобода Л. От Бузулука до Праги. / Л. Свобода – М.: Воениздат, 1963. – 408 с.
17. Черчилль У. Вторая мировая война. (В 3-х кн.) / У. Черчилль – М.: Воениздат, 1991.–Кн. 1.–592 с.; Кн. 2. Т 3-4.
18. Черчилль У. Мускулы мира. / У. Черчилль – М.: Эксмо, 2007. – 528 с.
19. Шелленберг В. Мемуары. / В. Шелленберг – Минск: Родиола-плюс, 1998. – 480 с.

Монографії, підручники, навчальні посібники

20. Бобраков-Тимошкин А. Проект «Чехословакия»: конфликт идеологии в Первой Чехословацкой республике (1918-1938). / А. Бобраков-Тимошкин – М.: Новое литературное обозрение, 2008. – 228 с.
21. Борисов А. Мюнхенская трагедия: размышления спустя полвека. / А. Борисов - М.: «Знание», 1988. – 63 с.
22. Бриггс Э., Клэвин П. Европа нового и новейшего времени с 1789 года и до наших дней. / Э. Бриггс, П. Клэвин – М.: «Весь мир», 2006. – 600 с.
23. Буллок А. Гитлер и Сталин: Жизнь великих диктаторов: В 2. Т. 1. / А. Буллок – Смоленск: Русич, 2000. – 656 с.; Т. 2. – 688 с.

24. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. / П. Вандич – К.: Критика, 2004. – 464 с.
25. Внешняя политика Чехословакии 1918-1939. Сборник статей. Под ред. В.Сояка. - М.: Изд-во иностранной литературы, 1959. – 660 с.
26. Волков Ф.Д. СССР - Англия 1929-1945 гг. Англо-советские отношения накануне и в период второй мировой войны. / Ф.Д. Волков. – М.: «Международные отношения», 1964. – 559 с.
27. Гаек И. Мюнхен. / И. Гаек - М.: Социально-экономическая литература, 1960. – 226 с.
28. Газін В. П., Копилов С. А. Новітня історія країн Європи та Америки 1918-1945 рр. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. / В. П. Газін, С. А. Копилов– К.: Слово, 2008. – 472 с.
29. Дейвіс Н. Європа: Історія. Переклав з англ. П. Таращук, О. Коваленко. / Н. Дейвіс – К.: «Основи», 2008. – 1464 с.
30. Демидов С. В. Европейская политика и дипломатия Великобритании в 1933-1939 гг. / С. В. Демидов. – Рязань: Изд-во РГПУ, 2001. – 220 с.
31. Дюрозель Ж. Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. / Ж. Б. Дюрозель - К.: «Основи», 1999. – 903 с.
32. История Чехословакии: В 3-х т. – М.: Издательство Академии Наук СССР, 1960. - Т. 3. – 662 с.
33. Іваницька О. П. Історія міжнародних відносин (1918-1945 роки). Навчальний посібник. / О. П. Іваницька – К.: Слово, 2011. – 628 с.
34. Йонг Л. Немецкая пятая колонна во Второй мировой войне. / Л. Йонг - М.: Изд-во иностранной литературы, 1958. – 448 с.
35. Киссинджер Г. Дипломатия. / Г. Киссинджер – М.: Ладомир, 1997. – 848 с.
36. Кізченко А. Ф. Напередодні трагедії. З історії зовнішньої політики Чехословаччини. Травень 1935 – березень 1938 рр. / А. Ф. Кізченко – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1971. – 250 с.

37. Кравчук О. М. Національна політика Чехословацької республіки. 1918-1929 рр. / О. М. Кравчук – Едельвейс, 2008-248 с.
38. Кравчук О. М. Судетські німці в історії Центральної Європи. Навчальний посібник. / О. М. Кравчук – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2012. – 204 с.
39. Крал В. Дни, которые потрясли Чехословкию / В. Крал. – М.: Прогресс, 1980. – 388 с.
40. Крал В. План Зет. / В. Крал - М.: Прогресс, 1978. – 339 с.
41. Кретинин С. В. Судетские немцы: Народ без родины. 1918-1945 гг. /С. В. Кретинин. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 2000. – 220 с.
42. Марьина В. В. Второй президент Чехословакии Эдвард Бенеш: политик и человек. 1884-1948. / В. В. Марьина – М.: Индрик, 2013. – 488 с.
43. Матвеев В. А. Провал мюнхенской политики (1938– 1939 гг.). / В. Матвеев. – М.: Госполитиздат, 1955. – 264 с.
44. Матвеев В. А. Мюнхен не повторится. / В. А. Матвеев. – М.: Международные отношения, 1970. – 96 с.
45. Митчем С. Фельдмаршалы Гитлера и их битвы. / С. Митчем – Смоленськ: Русич, 1998. – 576 с.
46. Нольфо Э. ди История международных отношений, 1918-1999. / Э. ди Нольфо – М.: Логос, 2003. – 1306 с.
47. Овсянный И. Д. Тайна, в которой война рождалась. / И. Д. Овсянный. – М.: Политиздат, 1977. – 320 с.
48. Петерс И. А. СССР, Чехословакия и европейская политика накануне Мюнхена. / И. А. Петере. – К.: Наукова думка, 1971. – 280 с.
49. Поп И. Энциклопедия Подкарпатской Руси. / И. Поп. – Ужгород: Изд-во В. Падяка, 2001. – 430 с.
50. Поп И. И. Чехословацко-венгерские отношения (1935-1939). / И. И. Поп – М.: Наука, 1972. – 245 с.

51. Поляков В. Г. Англия и Мюнхенский сговор (март – сентябрь 1938 г.). / В. Г. Поляков. – М.: Изд-во Академии наук, 1960. – 334 с.
52. Попов В. И. Дипломатические отношения между СССР и Англией (1929-1939 гг.). / В. И. Попов. – М.: Международные отношения, 1965. – 516 с.
53. Прасолов С. И. Чехословакия в европейской политике (1935-1938 гг.). / С. И. Прасолов – М.: Наука, 1989. – 231 с.
54. Препарата Г. Д. Гитлер, Inc. Как Британия и США создавали Третий рейх. / Г. Д. Препарата – М.: Поколение, 2007. – 448 с.
55. Реутов Г. И. Правда и вымысел о второй мировой войне. / Г. И. Реутов. – М.: Международные отношения, 1970. – 304 с.
56. Ротшильд Д. Східно-Центральна Європа між двома світовими війнами. / Д. Ротшильд - К.: Мегатайп, 2001. – 496 с.
57. Ротштейн Э. Мюнхенський уговор. / Э. Ротштейн – М.: Изд-во иностранной литературы, 1959. – 428 с.
58. Сиполс В. Я. Дипломатическая борьба накануне второй мировой войны / В. Я. Сиполс. – М.: Международные отношения, 1989. – 320 с.
59. Фалин В. М. Второй фронт: Антигитлеровская коалиция. Конфликт интересов. / В. М. Фалин. – М.: Центрполиграф, 2000. – 572 с.
60. Фест И. К. Гитлер. Биография. / И. К. Фест – Перм: Алетейя, 1993. - Т. 3. – 544 с.
61. Цветков Г. М. Міжнародні відносини й зовнішня політика в 1917-1945 рр. Навчальний посібник. / Г. М. Цветков – К.: Либідь, 1997. – 232 с.
62. Чубарьян А. О. Канун трагедии. Сталин и международный кризис. Сентябрь 1939 — июнь 1941 года. / А. О. Чубарьян. – М.: Наука, 2008. – 476 с.
63. Ширер У. Взлет и падение третьего рейха: В 2 т. / У. Ширер - М.: Воениздат, 1991. - Т.1. – 653 с.
64. Эванс Р. Третий рейх. Дни триумфа. 1933-1939. / Р. Эванс – М., 2010. – 958 с.

65. Яровий В. Новітня історія центральноєвропейських та балканських країн. / В. Яровий – К.: Генеза, 2005. – 816 с.
66. Brugel J. W. Češi a Němci 1918-1938. / J. W. Brugel – Praha: Academia, 2006. – 848 s.
67. Olivová V. Dějiny první republiky. / V. Olivová – Praha: Karolilinium, 2000. – 356 s.
68. Seibt F. Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy. / F. Seibt – Praha: Academia, 1996 – 468 s.
69. Sládek M. Němci v Čechách. Německá menšina v českých zemích a Československu: 1848-1946. / M. Sládek – Praha: Pragma, 2002. – 208 с.

Статті

70. Балабан Я. В. Роль Судетсько-німецької партії в зовнішній політиці Гітлера в 1933-1937 роках / Я. В. Балабан // Гілея: науковий вісник. Зб. наук. праць. Випуск 58.– К., 2012. – С. 191-197.
71. Безыменский Л. А. «Второй Мюнхен»: замысел и результаты (из архивов Форин оффиса) / Л. А. Безыменский // Новая и новейшая история. – 1989. – № 4-5. – С.
72. Боровець М. А. Міжнародно-правовий статус рішень мюнхенської конференції 1938 р. / М. А. Боровець // Слов'янський вісник: Зб. наук. праць. Серія «Історія та політичні науки» Рівненського державного гуманітарного університету та Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету. Вип. 7. – Рівне: РІС КСУ, 2008. – С. 3-4.
73. Боровець М. Мюнхенська конференція: випадковість чи закономірність історії / М. Боровець // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне, 2009. – Випуск 16. – С. 122-124.

74. Віднянський С. В. Мюнхенська угода 1938 / С. В. Віднянський // Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник. Вип. 3. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2012. – С. 237-239.
75. Волков В. К. Балканские аспекты мюнхенской политики / В. К. Волков // Мюнхен – преддверие войны (исторические очерки). – М.: «Наука», 1988. – С. 138-166.
76. Волков В. К. Страны Европы в водовороте событий накануне второй мировой войны / В. К. Волков // Восточная Европа между Гитлером и Сталиным. 1939-1941 гг. / В. К. Волков. – М.: Индрик, 1999. – С. 13-76.
77. Волков В. К. Мюнхенский сговор и тенденции империалистической политики в период общего кризиса капитализма / В. К. Волков // Мюнхен – преддверие войны (исторические очерки). – М.: «Наука», 1988. – С. 3-22.
78. Газін В. Уроки Веймарської історії / В. Газін // Дзеркало тижня. – 2004. – № 52. – 25 грудня. – С. 21.
79. Гранчак І. Утворення Чехословаччини та її вплив на долю народів Центральної Європи / І. Гранчак // Закарпаття в складі Чехословаччини: проблеми відродження і національного розвитку. – Ужгород, 1999. – С. 3-17.
80. Гроссман А. Немцы в Чехословакии (1933-1947 годы) / А. Гроссман // Военно-исторический журнал. – 1966. - № 3. – С. 89-94.
81. Гусев В. До і після Мюнхена: 15 березня 1939 р. перестала існувати Чехословаччина / В. Гусев // Історичний журнал: Наукове громадсько-політичне видання. – 03/2009. – №2. – С. 120-126.
82. Десятков С. Г. Уайтхолл - инициатор мюнхенской политики / С. Г. Десятков // Мюнхен – преддверие войны (исторические очерки). – М.: «Наука», 1988. – С. 23-43.
83. Доудера К. А если бы Бенеш не струсил / К. Доудера // Литературная газета. – 1988. – № 40. – 5 октября.
84. Дульян А. Мюнхенская конференция 1938 года, 70 лет спустя. / А. Дульян // Международная жизнь. -2008. -№ 8/9. – С. 16-25.

85. Дульян А. От Мюнхена до пакта Молотова-Риббентропа: некоторые аспекты ситуации в Европе накануне Второй мировой войны / А. Дульян // Нарочницкая Н. А. Партитура Второй мировой. Кто и когда начал войну? / Н. А. Нарочницкая, В. М. Фалин и др. – М., 2009. – С. 102-119.
86. Захаров М. В. Накануне Второй мировой войны / М. В. Захаров // Новая и новейшая история. – 1970. - № 5. – С. 3-26.
87. Зорин А. В. Развитие кризиса вокруг Чехословакии в 1933-1937 гг. в сообщениях американских дипломатов / А. В. Зорин // Вестник Вятского государственного гуманитарного университета. – Киров, 2012. – № 4. – С. 50-54.
88. Иванов А. Г. Великобритания и мюнхенский сговор (в свете архивных источников) / А. Г. Иванов // Новая и новейшая история. – 1988. - № 6. – С. 21-35.
89. Иванов А. Г. Безопасность Британии и империи. К вопросу о влиянии английской стратегии на политику умиротворения / А. Г. Иванов // Историческая и социально-образовательная мысль. – 2012. – № 1. – С. 33-37.
90. Карлей М. Дж. «Только СССР имеет чистые руки»: Советский Союз, коллективная безопасность в Европе и судьба Чехословакии (1934-1938 годы) / М. Дж. Карлей // Новая и новейшая история. – 2012. - № 1.
91. Карлтон Д. Умиротворения / Д. Карлтон // Короткий Оксфордский политический словарь. – К.: «Основи», 2006. – С. 702-703.
92. Клеванский А. Х. Годы социальных и политических потрясений / А. Х. Клеванский // Краткая история Чехословакии. С древнейших времен до наших дней. М.: «Наука», 1988. – С. 338-360.
93. Коноплева Л. А. Мюнхен 1938-2015: политика «умиротворения» и историческая память / Л. А. Коноплева // Экономическая наука России в годы Великой Отечественной войны. – Екатеринбург: Изд. Уральского гос. эконом. ун-та, 2015. – Т. 1. – С. 89-96.

94. Кравчук О. М. Судетські німці в історії Чехії / О. М. Кравчук // Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи: зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський, 2011. – Вип. 2. – С. 155-171.
95. Кравчук О. М. Чехословацька політика щодо судетських німців в оцінці Т. Г. Масарика (1918-1935 рр.) / О. М. Кравчук // Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Вип. 16. Серія: Історія: Зб. наук. праць. – Вінниця, 2009. – С. 170-172.
96. Крапівін О. В. Зовнішня політика Чехословацької республіки в 1918-1945 рр. / О. В. Крапівін // Зовнішня політика країн Центральної та Східної Європи: Навчальний посібник / Керівник авт. колективу О. В. Крапівін. – Донецьк, 2012. – С. 43-102.
97. Кріль М. Утворення в розвиток першої Чехословацької республіки: політичний і національний чинники / М. Кріль // Україна-Європа-Світ. – Вип. 2.: Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. – Тернопіль, 2009. – С. 47-55.
98. Кріль М. Чехословацька криза 1938-1939 / М. Кріль // Світова історія: ХХ ст. Енциклопедичний словник. – Львів: Літопис, 2008. – С. 915-916.
99. Крикніцький О. Радянський Союз і чехословацька криза 1938 року: дипломатичні та військові аспекти проблеми / О. Крикніцький // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. Вип. 89-90. – Київ, 2007. – С. 84-88.
100. Крупская С. Ю. Кризис Версальской системы и нацистская пропаганда (чехословацкая проблема, 1938 г.) / С. Ю. Крупская // Первая мировая война, Версальская система и современность. – СПб.: СПбГУ, 2014. – С. 361-368.
101. Крутько С. О. Позиція Великої Британії та СРСР в чехословацькій кризі (березень-вересень 1938 р.) / С. О. Крутько // Гілея: науковий вісник. Зб. наук. праць. – К., 2012. – Вип. 56. – С. 197-202.
102. Кудрявська Я. «Німецьке питання» в Чеських Судетах після приходу А. Гітлера до влади / Я. Кудрявська // Наукові записки Інституту політичних і

- етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К, 2010. – Вип. 48. – 366-377.
103. Кудрявська Я. В. Політика Німеччини стосовно Чехословаччини і роль західних держав у вирішенні «судетського питання» / Я. В. Кудрявська // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К., 2011. – Вип. 46. – С. 155-162.
104. Куренков В. Ю. Мюнхенское соглашение 1938 г. в работах российских и германских исследователей: краткий историографический обзор / В. Ю. Куренков // Вестник Дагестанского научного центра. – 2013. – № 48. – С. 65-70.
105. Марьяна В. В. Еще раз о «мюнхенском сговоре» (Новые документы из чешских архивов) / В. В. Марьяна // Славяноведение. – 2006. - № 3. – С. 16-37.
106. Марьяна В. В. Чехословакия. 1937 год: новые материалы по истории вызревания Мюнхенского кризиса / В. В. Марьяна // Новая и новейшая история. – 2013. – № 3. – С. 42-60.
107. Махун С. «Мир» через уничтожение союзного государства / С. Махун // Зеркало недели. – 2008. – № 36. – 27 сентября – 3 октября.
108. Михайленко В. И. Мюнхенский сговор и политика фашистской Италии / В. И. Михайленко // Мюнхен – преддверие войны (исторические очерки). – М.: «Наука», 1988. – С. 114-137.
109. Морозов С. В. Польша и Чехословакия в дни майского кризиса 1938 г. / С. В. Морозов // Славяноведение. – 2006. - № 3. – С. 38-43.
110. Наджафов Д. Г. СССР в послемюнхенской Европе: октябрь 1938 – март 1939 г. / Д. Г. Наджафов // Отечественная история. – 2000. – № 2. – С. 67-88.
111. Наринский М. М. Международно-политический кризис кануна Второй мировой войны / М. М. Наринский // Вестник МГИМО университета. Специальный выпуск к 70-летию начала Второй мировой войны. (август, 2009). – М., 2009. – С. 23-45.

112. Нарочницкая Н. А. «Концерт великих держав» накануне решающих событий // Нарочницкая Н. А. Партитура Второй мировой войны. Кто и когда начал войну? / Н. А. Нарочницкая, В. М. Фалин и др. – М., 2009. – С. 8-31.
113. Наумов А. Причины и предпосылки начала Второй мировой войны в Европе: системный взгляд / А. Наумов // Исторична панорама. – Чернівці, 2009. – Вип. 9. – С. 75-88.
114. Несвобода Ф. Сражение, проигранное без боя / Ф. Несвобода // Новое время. – 1988. – № 39. – С. 31-32.
115. Николаев В. М. Состояние обороны Чехословакии накануне Мюнхена / В. М. Николаев // Вопросы истории. – 1964. – № 11. – С. 198-199.
116. Обичкина Е. О. Французская дипломатия 1938-1939 гг.: от «умиротворения» к «сдерживанию», или политика гарантий / Е. О. Обичкина // Вестник МГИМО университета. Специальный выпуск к 70-летию начала Второй мировой войны (август, 2009) – М., 2009. – С. 97-114.
117. Орлик И. И. Эдуард Бенеш: годы побед и поражений / И. И. Орлик // Новая и новейшая история. – 2008. - № 5. – С. 145-161.
118. Павленко В., Кудрявська Я. Мюнхенська угода як наслідок чехословацько-німецького протистояння / В. Павленко, Я. Кудрявська // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. Вип. 103. – Київ, 2010. – С. 19-22.
119. Павлючик Т. В. Ставлення СРСР до Мюнхенської угоди 1938 р. / Т. В. Павлючик // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія «Історія та географія». – Харків, 2012. – Вип. 45. – С. 93-96.
120. Панек Я., Пешек И. Национальные и религиозные меньшинства на протяжении тысячелетней истории чешских земель. / Я. Панек, И. Пешек // Славяноведение. – 2003. – № 1. – С. 47-56.

121. Панек Я., Пешек И. Историки против насилия над историей. Точка зрения содружества историков Чешской республики. / Я. Панек, И. Пешек // Славяноведение. – 2003.–№ 1. – С. 43-47.
122. Панкратова А. М. Захват Австрии и расчленение Чехословакии фашистской Германией / А. М. Панкратова // История дипломатии / под ред. В. П. Потемкина. – М.: ОГИЗ, 1945. – Т. 3. – С. 613–646.
123. Пеганов А. О. Чехословацкий кризис в 1938-1939 гг.: взаимосвязь неблагоприятной внешнеполитической конъюнктуры и проблемы национальных меньшинств / А. О. Пеганов // Международные отношения: история и современность. Теории и исследовательские практики. Вып. II. – М: Ставрополь: Изд-во СГУ, 2011. – С. 91-104.
124. Підлуцький О. Е. Бенеш: президент, який двічі втратив республіку / О. Підлуцький // Дзеркало тижня.-2001.-8 березня. – С. 18.
125. Полянський П. М. Українське питання напередодні Другої світової війни: дипломатичний контекст / П. М. Полянський // Пам'ять століть. – 2007. – №2. – С. 162 – 178.
126. Поп И. И. Польско-венгерский альянс в период Мюнхена / И. И. Поп // Мюнхен – преддверие войны (исторические очерки). – М.: «Наука», 1988. – С. 167-199.
127. Прасолов С. И. Советский Союз и Чехословакия в 1938 г. / С. И. Прасолов // Мюнхен – преддверие войны (исторические очерки). – М.: «Наука», 1988. – С. 44-93.
128. Пронь С. Мюнхенська політика західних країн: дипломатична передісторія війни / С. Пронь // Наукові праці: серія: історія [Чорноморський державний університет]. – Миколаїв, 2006. – Т. 62, вип. 49. – С. 77-80.
129. Рейнольдс Д. Великобритания и «третий рейх». 1933-1940 / Д. Рейнольдс // Новая и новейшая история. – 1991. – № 3. – С. 44-55.
130. Рунихин И. А. Позиция Великобритании в период Мюнхенских соглашений 1938 года в современной историографии / И. А. Рунихин //

Проблемы этнической истории Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в новое и новейшее время. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 2002. – Вып. 1. – С. 114-119.

131. Севостьянов Г. Н. Мюнхен и дипломатия США / Г. Н. Севостьянов // Новая и новейшая история. – 1987. - № 4. – С. 177-199.

132. Серапионова Е. П. Чешские земли, чехи и немецкий вопрос (1918-1945 гг.) / Е. П. Серапионова // Славяноведение. - 2000. - № 5. – С. 43-52.

133. Серапионова Е. П. Тяжелые тридцатые годы / Е. П. Серапионова // Чехия и Словакия в XX веке: очерки истории: в 2 кн. – М.: Наука, 2005. – Кн. 1. – С. 156-194.

134. Серапионова Е. П. «Вторая республика» / Е. П. Серапионова // Чехия и Словакия в XX веке: очерки истории: в 2 кн. – М.: Наука, 2005. – Кн. 1. – С. 195-218.

135. Сирота Р. Чехословацькі політики і політика в оцінці британських дипломатів: інтелектуальна генеза Мюнхена / Р. Сирота // Проблеми слов'язнознавства. – Л., 2000. – Вип. 51. – С. 112-122.

136. Скорнякова С. С. США и Мюнхен: некоторые факты дипломатической истории / С. С. Скорнякова // Мюнхен – преддверие войны (исторические очерки). – М.: «Наука», 1988. – С. 94-113.

137. Смирнов В. П. Мюнхенская конференция и советско-германский пакт о ненападении в дискуссиях российских историков / В. П. Смирнов // Вестник МГИМО университета. Специальный выпуск к 70-летию начала Второй мировой войны (август, 2009) – М., 2009. – С. 103-121.

138. Соцков Л. Цель мюнхенского сговора – повернуть Гитлера на восток /Л. Соцков // Известия. – 2008. – 30 сентября. – С. 1–2.

139. Степанов А. С. Перед Мюнхеном (Вооруженные силы Германии и Чехословакии и планы сторон к осени 1938 г.) / А. С. Степанов // Военно-исторический журнал. – 1992. - № 4-5. – С. 4-10.

140. Сурнін В. Б. Принцип національного самовизначення і політика умиротворення фашистської Німеччини / В. Б. Сурнін // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Історія». – Вип. 23. – Ужгород, 2009. – С. 141-149.
141. Удальцов И. И. Чехословацкая республика / И. И. Удальцов // История Чехии / Под ред. академика В. И. Пичета. – М.: ОГИЗ, 1947. – С. 179 – 254.
142. Фалин В. М. К предыстории пакта о ненападении между СССР и Германией / В. М. Фалин // Нарочницкая Н. А. Партитура Второй мировой войны. Кто и когда начал войну? / Н. А. Нарочницкая, В. М. Фалин и др. – М., 2009. – С. 32-101.
143. Христофоров В.С. Мюнхенское соглашение – пролог Второй мировой войны (по архивным материалам ФСБ России) / В.С.Христофоров // Новая и новейшая история. – 2009. - №1. – С. 21-47.
144. Чубарьян А. Была ли возможность создать антигитлеровскую коалицию раньше? / А. Чубарьян // Проблемы мира и социализма. – 1989. – № 8. – С. 30–34.
145. Шимов Я. Мюнхенские мифы. 70 лет разделу Чехословакии /Я. Шимов // <http://newtimes.ru/articles/ptint/3513>.

Автореферати дисертацій

146. Бандурин М. А. Размежевание интересов Третьего рейха и Британской империи как фактор эскалации геополитической напряженности (1933-1939): Автореферат дис. ... к. и. н. – Иваново, 2014. – 28 с.
147. Кизченко А. Ф. Внешняя политика Чехословакии накануне Второй мировой войны (май 1935 – март 1939 гг.): Автореферат дис. ... д. и. н. – К, 1972. – 48 с.